

R H E T O R I C O R U M

A D C. H E R E N N I U M

L I B E R I V.

I. Quoniam in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis uti sumus; & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt; necessario faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque antea, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituis, persolvemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore, aut poeta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiosè gignere exempla: hoc est, inquit, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum, aut a Graccho po-

nere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonerit, & leviter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in judicio, domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo? Ut enim testimonium, sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi a probatissimo lumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponant, & sua maxime probent; aut negent optima esse exempla, quæ a probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt. Si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere quare sibi illos anteponant.

II. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum hominum studia, ad imitandum alacriora reddidit: immo erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes injecta est, posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res varias & dispares in tot poematibus

&

& orationibus sparsas, & vage dissectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subjicere possis. Hoc si industria solum fieri possit, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc vero sine summo artificio non potest fieri. Quis enim, qui non, cum summe teneat artem, possit ea, quæ jubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quod scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quam veritate disputationis. Illud enim veretur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea parte steterint ii, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & vetustate jam satis omnibus probati sunt. Quod si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati.

III. Primum igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videmus, ne nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicumque scribunt, aut loquantur? Sin aliquid suum scribunt;

cur, quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympiacum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentisque illos dicat esse, qui currere caperint, ipse intra carceres stet, & narret aliis, quomodo Ladas aut Bojus cum Sicyoniis curstarent. Sic isti, cum in artis curriculum descendunt, illos, qui in eo, quod est artificii, e-laborent, ajunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis rhetoricae prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ veniunt, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. Artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. Vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderit antiqui oratores, & poetæ, & suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum velint, relinquatur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cum dicimus esse exornationem, quæ, verbi causa, consistit ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum a Crasso, quibus possumus, & debemus, non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplum demonstratur id, quod dicimus, cur-

ijmodi sit: Testimonio, else illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire. Aliter enim rem non potest confirmare. At id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nesciunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur. Nam cum scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum vero scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint.

IV. Ad hoc ipsum difficile est, inquirunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? urum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum. Sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini. nisi forte etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripseritis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis, videte, ne inſueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna, delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis, propterea quod id facile fa-

ciat quisvis mediocriter literatus. Item si, cum ex orationibus, aut poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erres; propterea quod isto signo videmus te non nihil ejus scire: aliis signis, multa scire intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis commode scripta facile intelligere poterit: qui eligit facile, non continuo ipse commode scribit. Et, si est maxime artificiosum; alio tempore utantur ea facilitate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo, in eo vim artificii consumunt, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existantur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus.

V. Dicimus ergo, eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod a multis exempla sumant. Sed de eo, quod postea diximus, ante videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. Liceret enim eligere, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia

penes

penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem. Sin id desperabit, in paucis se exercebit. Iplis enim contentus erit. Nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque; item sumptis aliis a poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutile est ei, qui discere vult, non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumpsissent. Nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poetis exempla sumperunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adjuvamento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, qui omnino improbant artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde fumerentur.

VI. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore afferret exemplum, de ejus artificio debet esse, non ut si quis pur-

param, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume a me, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibi que ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quærerent aliud mercis, ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem dividere veller, ipse a vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri omnium, dicendi præceptores, non videntur sibi ridicule facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui se fontes maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, sitiens quam maxime, loquatur, neque habeat qui sitim sedet, non rideatur? Isti cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id pollicentur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares a Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxiteles, pectus Polycteti: sed omnia coram magistrum facientem videbat, cæterorum opera vel sua sponte considerare poterat.

VII. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quam propria; propterea quod in dicendo leviter unquam que locus plerumque tangitur, ne ars

ap-

appareat. In præcipiendo expresse confcripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne possit ars eminare & ab omnibus videri, facultate oratoris cognoscatur. Ergo etiam ut magis ars occultetur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea remota sunt a consuetudine, quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra, difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. Hæc aliena si posuissimus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inventionem Græcorum probafsemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus quas res semper habere debeat.

VIII. Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur; unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium levi & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humi-

pervulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. In gravi figura consumitur oratio, si quæ cuiusque rei poterunt ornataissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graves sententia, quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eliguntur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: *Nam quis est vestrum, Judices, qui satis idoneam possit in eum poenam excogitare, qui proderet hostibus patriam cogitavit? quod maleficium cum hoc scelere comparari, quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenium, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia majores nostri consumpservunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt. Atque in aliis maleficis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit; hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles cogitationes! o derelictos homines ab humanitate! quid agere ausi sunt, aut cogitare poterunt? quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis manibus, orantes irruerent in civitatem: quo modo deum templis spoliatis, opimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, matribus familias & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio con-*

fla-

flagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissima patrie miserandum scelera viderint cinerem. Nequeo verbis consequi, Judices, indignitatem rei: sed negligentius id sero, quia vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reipublice facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit proderet, precipitem perturbetis ex ea erotate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere.

IX. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: *Quibuscum bellum gerimus, Judices, videtis; cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt; tum vero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, scire & estimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, queso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cum multo maximam societatem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent; si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venient; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate a po-*

Tom. IX.

pulo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Queret aliquis. Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo, illi quemadmodum desissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuscujusque rei de rebus ante gestis exemplo petere non possunt, si per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem. At ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventis, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credit, tantam amenitiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare audeat; nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. Quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse?

X. In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum. *Nam, ut forte hic in balneis venit, cæpit, postquam perfusus est, despicari. Deinde, ubi visum est, ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transversa, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulserunt; satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cæpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum vero iste cæpit clamare voce ista, quæ vel facile curvis rubores elicere posset: Ita petilans es, atque acer, ut ne ad solatium quidem idoneus, ut mihi videatur, sed pone scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens; nec mirum, cui etiam nunc pedagogi lites ad auriculas versarentur, imperito ejusmodi convivorum. Ubi enim*

H h

enim

enim iste vidisset scurram exhausto robore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine fama detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quadam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. Est autem cavendum, ne, dum hæc genera confectamur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ recte videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita gravis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut novis, aut prisca verbis, aut durius aliunde translatis, & gravioribus, quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: *Nam qui perduellionibus vendidit patriam, non satis supplicii dederit, si præcepit in Neptunias depulcus erit lacunas. Pœnitit igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis.* In hoc genus perique cum declinassent, & ab eo, quo profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec propinque possunt orationis tumorem.

XI. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eo non poterunt, errantes perveniunt ad confine genus ejus generis, quod appellamus fluctuans, & dissolutum; eo quod sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmate, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: *Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto variocinati essent etiam atque etiam,*

quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem. Diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facitissima verborum attenuate commode versari, veniunt ad aridum & exsangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est, hoc: *Nam istic ille ad balneas accessit; ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic convicium fecit, & magis magisque præfemis multis clamavit.* Frivolus hic quidem jam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si rarè disponuntur, distinctam, sicuti coloribus; si crebras collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocrem, mediocre excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile fatietas varietate vitetur.

XII. Quoniam, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegancia est, quæ

fa-

facit, ut unumquodque pure, & aperte dici videatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse; solæcismus, & barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitata verbis, & propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concurliones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: *Bacæ enee amænissime impendebant.* Et si vitabimus ejusdem literæ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. Nam hic nihil prohibet in vitis, alienis exemplis uti. *O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyrannus tulisti.* Et hic ejusdem poetæ: *Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat, neget.* Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus. Ea est hujusmodi: Nam ejus rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: *Fientes, plorantes, lacrymantes, obrestantes.* Et, si ver-

borum transjectionem vitabimus; nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur, quo in vitio est Lucilius assidens, ut hoc est in prioribus libro: *Has res ad te scriptas, Luce, misimus, Eli.* Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitis in compositione vitatis, reliquum operis contumendum est in dignitate.

XIII. Dignitas est, quæ reddit ornatum orationem varietate distinguens. Hæc in verborum & sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolutione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. Reperitio est, cum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo: *Vobis istud attribuentum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori.* Item, *Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginensium deleavit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit.* Item, *Tu in forum prodire, tu lucem conspiceret, tu in horum conspectum venire conaris? audeas verbum facere? audeas quicquam ab istis petere? audeas supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non jusjurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutus es?* Hæc exornatio, cum multum venustatis habet, tum gravitatis & acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad or-

H h 2

nan-

nandam, & ad augendam orationem. Conuersio est, per quam non, ut ante, primum repetitur verbum, sed ad postremum continenter revertitur, hoc modo: Pænos populus Romanus iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respública sublata est. Item, C. Lælius homo natus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat. Ergo in civitate primus erat. Item, Nam cum istos, ut absoluant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Romani tuae libidini largiantur, rogas.

XIV. Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante exposuimus, ut & repetatur idem primum verbum sepius, & crebro ad idem postremum revertatur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sepe ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui Italianam deformaverunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignoscere? Carthaginenses. Videre ergo, quid conveniat eos impetrare. Item, quem senatus damnarit, quem populus Romanus damnarit, quem omnium existimatio damnarit, cum vos sententias vestris absolvetis? Tractatio est, quæ facit, ut cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinnio rem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vivam non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si suisset homo, nunquam tam crudeliter vi-

tam hominis petisset. At erat inimicus. Ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, Divitias sine divitiis esse: tu vero virtutem præfer divitiis. Nam si vales divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pedisseque sunt. Ex eodem genere exornationis est, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari iucundum sit, si curetur, ne quid inest amari. Item, Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc proposite sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sepius, sed inest festivitas quedam, quæ facilius auribus diducatur, quam verbis demonstrari potest.

XV. Contentio est, cum ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos offert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuarius, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima calles, in ferventissima friges. Tacito sum opus est, clamor: ubi loqui convenit, obmutescis. Ades? abesse vis: abesse reverti cupis. In pace bellum queritis: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prælio præ ignavia tube sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graves poterimus esse. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam com-

pel-

pellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen splendori ac decori est civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiose Fregella, quam facile scelerere vestro contabulistis! ut, cuius nitor urbis Italianæ nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquæ maneat. Item, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusque petistis: tantamne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis faculratem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare videbitur, ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obstant causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administraves, utrum animos sociorum ab republica removebas, & alienabas, an non? Et, utrum alium exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sneret, an non?

XVI. Ratiocinatio est, per quam ipsi a nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebro nosmet a nobis petimus uniuscuiusque propositionis explanationem. Ea est hujusmodi. Majores nostri siquam unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum malefactorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarent, eam veneficæ quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit turpissime cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui de-

decoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficio peccat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficæ damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cum, cuius animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene majores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quas eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare; qui victi sunt, eos homines iudicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si viciisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemneret, non imitari consuevit. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & animum auditoris retinet attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione.

XVII. Sententia est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit,

dit, hoc modo: *Difficile est primum virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item, egenus aequus est is, qui non satis habet, & is cui nihil satis potest esse. Item, Optima vivendi ratio est eligenda. Eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi sententiae simplices non sunt improbandae, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiae, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandae, propterea quod sola virtus in sua potestate est; omnia praeter eam subiecta sunt fortunae dominationi. Item, Qui fortunis alicujus inducitur amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna distapsa est, devolant omnes. Cum enim recessit ea res, quae fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiae, quae dupliciter efferruntur sine ratione, & cum ratione. Hoc modo sine ratione: *Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunae se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod aetas illa non est impedimento bonis studiis. At hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut, quibus virtutibus omnem viam tueri possunt, eas in aetate maturissima velint comparare. Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi praecipitantes esse videamur. Cum ita interponentur, multum affe-**

rent ornamenta. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumptam.

XVIII. Contrarium idem fere est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter & facile confirmat, hoc pacto: *Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speret? Et item, Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et, Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videre in potestate, quis speret? Et, Qui in sermonibus & conventu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis a mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus, deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exaequari non poterant; hi postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus brevibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem; tum vero vehementer, id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit.*

XIX. Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine ratiocinatione demonstrata, quae denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: *Et inimico proderas.* Id est unum, quod appellatur membrum; deinde hoc excipitur oportet

ret ab altero; *Et amicum laedebas.* Ex duobus membris haec exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quae ex tribus constat, hoc pacto: *Et inimico proderas, & amicum laedebas, & tibi ipsi non consulabas.* Item, *Nec republice consulisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restrixisti.* Articulus dicitur, cum singula verba intervallis distinguuntur caesa oratione, hoc modo: *Acrimonia, voce, vultu adversarios perterritisti.* Item, *Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia, sustulisti.* Inter hujus generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quod illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexterae gladius ad corpus affertur; in hoc autem crebri & celeri vulnere corpus consauciari videtur. Continuatio est densa & continens frequentatio verborum cum absolute sententiarum. Ea utemur commodissime triperito; in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: *Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmus in virtute, quam in casu, praesidium collocavit.* In contrario, hoc modo: *Nam si quis spei non multum collocavit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit?* In conclusione, hoc pacto: *Quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt; non sunt omnia committenda fortunae, ne magnam nimis in nos habeat dominationem.* In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, &

contrarium, & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum est, tamen necesse non est, eloqui res aliquas per hujuscemodi continuationes.

XX. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quae constant ex pari fere numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est,) sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: *In praefatio mortem pater optebat, domi filius nuptias comparabat; haec omnia graves casus administrabant.* Item, *Alii fortuna felicitatem dedit, huic industria virtutem comparavit.* In hoc genere saepe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum brevius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabae erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur & exaequet. Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quae similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: *Hominem laudas egenam virtutis, abundantem felicitatis.* Item, *Cujus omnis in pecunia spes est, ejus a sapientia est animus remotus.* Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum; & tamen cum ita vivit, neminem pro se ducit hominem. Similiter desinens est, cum tamen casus non insunt in verbis, tamen similes

miles exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audeo facere, nequiter studeo dicere. Viris invidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, Audacter terribitas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt. & ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iidem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes; & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt.

XXI. Annominatio est, cum ad idem verbum & idem nomen acceditur commutatione unius literæ aut literarum, syllabæ aut syllabarum; aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejusdem literæ, sic: Hic, qui se magnifice jactat, atque offentat, venit a te ante, quam Romanam venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea vincit, eos ferro statim * vincit. Productione ejusdem literæ, hoc modo: Hunc avium dulcedo ducit ad avium. Brevitate ejusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit quantum Curiana. Addendis literis, hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si lenones, tanquam leones vitasset, vita se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte, Judices, urum homini nævo, an vano, credere ma-

* Man. Lam. vincit.

litis. Item, Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæc sunt annominationes, quæ in literatura, brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo hujusmodi genere versantur.

XXII. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus unum est hujusmodi: Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosum, quem postulem, brevi cognoscetis. Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quam illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino Patres Conscripti circumscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quam superior: sed minus, quam illæ superiores: propterea quod non solum additæ, sed uno tempore demptæ quoque literæ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Unius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes a pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terre cum laude & gloria sunt. Alexandrum omnes, ut maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, Oceanum manus Macedonum transvolasset. Variæ hic unum nomen in commutatione casuum volutarum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem:

Ti.

Ti. Gracchum vempublicam administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum reipublice amantissimum subito de sinu civitatis eripuit. Saturninum fide captum matulorum, perfidie scelus vita privavit. Teus; o Druse, sanguis domesticos patrietes, & vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paulo ante omnia concedebant, cum brevi spatio non modo vivere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perraro fumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quod non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & consumptione operæ.

XXIII. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quam ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & severitas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor: propterea quod est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ sunt ampla & pulcra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, cito satiætare afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si raro has interferemus exornationes, & in causa tota varie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subjectio est, cum interrogamus adverbios, aut quærimus

Tom. IX.

ipsum, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis & contrario, hoc modo: Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non potest dici, sed etiam a necessariis omnibus exheredatus est. Premium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponse victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis; aut isti domi nascitur aurum, aut, unde licitum non est pecunias accepit.

XXIV. Item Sæpe, judices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi presidium petere: quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at cum vos jurati capite damnastis. An ad suam revertetur antiquam vitam, alicubi honeste tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti: non. Nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, vitatus es? at ne scriptas quidem judicasti. Cum ipse te veteris amicitie commonefaceret, commotus es? at nihil minus, sed etiam studiosus occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum

rum

rum patrem crudelissime sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimoniae & gravitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quaesitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque perionam referemus subjectionem, sic: *Nam quid me facere conveniret, cum a tanta Gallorum multitudine circumfederer? an dimicarem? at cum parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat, quo vitam produceremus. Castra relinquere? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriae & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quam impedimentorum. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius quam quod factum sit, faciendum fuisse.*

XXV. Gradatio est, in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quam ad superius concessum est, hoc modo: *Nam quae reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet; & quod licet, possunt; & quod possunt, audent; & quod audent, faciunt; & quod faciunt, vobis molestum non est?* Item, *Non sensisti hoc, & non suasti; neque suasti, & non ipse statim facere coepi, neque facere coepi, & non perfecti; neque perfecti, & non probavi.* Item, *Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria amulus comparavit.* Item, *Impe-*

rium Graeciae fuit apud Athenienses, Atheniensium potius sunt Spartiate, Spartiatis superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Graeciae brevi tempore adjuverunt Asiam bello subactam. Habet in se quandam leporem superioris cuiusque crebra repetitio verbi, quae propria est hujus exornationis. Definitio est, quae rei alicujus proprias amplectitur potestates breviter & absolute, hoc modo: *Majestas republicae est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis.* Item, *Injuria sunt, quae aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpiudine, vitam cuiuspiam violant.* Item, *Non est ista diligentia, sed accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum.* Item, *Non est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quod fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum percussione gladiatoria periculorum susceptio.* Haec ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucide proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur.

XXVI. Transitus vocatur, quae cum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: *In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis extiterit, considerate.* Item, *Mea in iustum beneficia cognovistis: nunc, quomodo isto mihi gratiam retulerit, accipite.* Proficit haec aliquid exornatio ad duas res. Nam

&

& quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quae tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: *Quod si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo; hoc facile perficere posset.* Item, *Nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quae victoribus plus calamitatis, quam boni dederit? O virtutis comes invidiam, quae bonos insequeris plerumque, atque adeo infestaris!* Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: aut ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicit aliquis, ab initio, praesertim cum scribas, ad optimum, & electissimum verbum devenire? Est, cum non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. Quod si continuo venisses ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animadversa esset.

XXVII. Occupatio est, cum dicimus, nos praeterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: *Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantia addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo.* Et illud praetereo, quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt. Deinde quod injuriarum satisfecisti L. Laboni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: re-

vertor ad illud, de quo iudicium est. Item, *Non dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto.* Haec utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi; ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quam hujusmodi intendisse orationem, quae redargatur. Disjunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur verbo, sic: *Populus Romanus Numantiam delevit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas everit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatae sunt; nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas praesidii tulit; nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est.* Item, *Formae dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur.* Hic utrumque, & in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus. Conjunctio est, cum interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: *Formae dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Ad conjunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deflorescit formae dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: Aut morbo, aut vetustate formae dignitas deflorescit. Ad festivitatem disjunctio est*

I i 2